

VOORAZIATISCH-EGYPTISCH GENOOTSCHAP
„EX ORIENTE LUX”

SPREKERSLIJST 2022

Sprekers: 33, van wie 5 nieuwe (Baetens, C. Meijer, Romeny, Roos, Waerzeggers)
Lezingen: 82, waarvan 24 nieuwe

Monique Arntz MA – PhD-kandidaat Cambridge University

1. Goden van klei? Hoe kunnen we Neolithische figurines interpreteren? 2021

Al in het vroegste stadium van het Nieuwe Steentijd (Neolithicum) in het Oude Nabije Oosten, zo'n 12.000 jaar geleden, vinden we in opgravingen kleine beeldjes van mensen en dieren gemaakt van klei en steen. Ook in latere tijden blijven dergelijke figurines in gebruik. In de historische periodes kunnen we met zekerheid zeggen dat sommige van deze objecten goden en godinnen voorstelden. Naar analogie zijn voornamelijk de prehistorische vrouwelijke figurines vaak geïnterpreteerd als godinnen. Zelfs de vroegste figurines uit de Oude Steentijd in Europa, denk aan de beroemde Venus van Willendorf, zijn als onderdeel gezien van een 'moedergodin'-cultus die schijnbaar universeel aanwezig was in het verleden. Maar zijn al deze figurines wel godinnen? Hoe kunnen we zo'n claim onderbouwen? Kunnen we überhaupt eenduidige interpretaties geven voor objecten die gemaakt en gebruikt zijn door compleet verschillende samenlevingen die door duizenden jaren en ontelbare generaties van elkaar gescheiden zijn?

In deze lezing zal de problematiek van dergelijke analogieën worden besproken, alsmede de problemen waar men tegenaan loopt bij het interpreteren van 'betekenis' in archeologische objecten. Deze problemen zijn zo mogelijk nog groter als men onderzoek doet naar prehistorische periodes, waarvan we vaak weinig weten over immateriële aspecten van het leven zoals bijvoorbeeld geloof. Toch kunnen we veel zeggen over figurines door gedegen archeologisch onderzoek dat zich richt op de materiële aspecten van figurines: hoe ze zijn gemaakt, hoe ze zijn gebruikt en in welke contexten we ze terugvinden. Twee Neolithische sites zullen dienen als een voorbeeld van deze holistische manier van onderzoek naar figurines: Tell Sabi Abyad in Syrië en Çatalhöyük in Turkije.

1. Over lijken: balsemers in Ptolemaeïsch Egypte

2022

De funeraire cultuur van de Oude Egyptenaren spreekt al eeuwenlang tot de verbeelding. De praktische kant van de Egyptische begrafenisindustrie is uitzonderlijk goed gedocumenteerd voor de Late en Grieks-Romeinse Tijd, dankzij honderden Griekse en Demotische papyri, naast andere bronnen. In deze lezing nemen we het reilen en zeilen van balsemers in Ptolemaeïsch Egypte (305–30 v.C.) onder de loep: een bijzonder volkje!

Dr. Rients de Boer – Medewerker ONOS en Education Officer voor Cultural Heritage, Faculteit Archeologie, Universiteit Leiden

1. Een kennismaking met het spijkerschrift: zelf puzzelen en lezen

2018

In deze lezing maakt u zich in rap tempo de basisbeginselen van het spijkerschrift en het Akkadisch eigen. Het spijkerschrift werd ontwikkeld voor het Sumerisch rond 3300 v.C., maar werd aangepast voor vele andere talen. De belangrijkste daarvan is het Akkadisch, dat de hoofdlecten Babylonisch en Assyrisch kent. Het spijkerschrift werd gebruikt tot aan ca. 300 n.C. Na een korte introductie gaat u zelf direct aan de slag met een speciaal bewerkte spijkerschrifttekst om te zien hoe dit schrift en het Akkadisch werkt. Hiervoor heeft u geen voorkennis nodig, maar wel zin om te puzzelen. Gebruik van prezi. Een computer, beamer en internetverbinding zijn hiervoor nodig in de zaal.

2. *Clash of the Titans*: Assyrië valt Egypte binnen (671-663 v.C.)

2021

Directe contacten tussen Mesopotamië en het Oude Egypte zijn schaars in de Oudheid. Het meest dramatisch zijn de veldtochten die het Nieuw-Assyrische Rijk op het hoogtepunt van zijn macht tegen de Nubische farao's ondernam. De Assyriërs hebben vijf keer Egypte direct aangevallen: in 674 v.C. mislukte Esarhaddon's eerste poging maar in 671 v.C. slaagde hij bij zijn tweede poging erin om Neder-Egypte te veroveren. Vervolgens stierf Esarhaddon gedurende zijn derde expeditie in 669 v.C. Zijn zoon Assurbanipal stelde orde op zaken in 667/666 v.C. en kwam nog een keer terug in 664/663 v.C. om de weerbarstige Taharqa een les te leren. De Assyriërs hadden blijkbaar oprecht de bedoeling om de heersers van Neder-Egypte tot hun vazallen te maken. De dynamiek tussen deze heersers onderling en de Nubische farao's maakte het echter lastig om het juk van Assyrië voor langere tijd op te leggen. Bovendien lag Egypte ver van het Assyrische kernland, wat grote militaire campagnes tijdrovend en duur maakte; daarvoor had Assyrië ook al genoeg problemen in zijn direct omgeving. De onderwerping van Egypte zou uiteindelijk een illusie blijken...

1. De rijkdom van Menelaos

2018

De werken van Homerus, Ilias en Odyssee, worden over het algemeen gezien als spannende vertellingen. Voor wetenschappers zijn ze ook een bron van informatie over de wereld van toen. Steeds meer blijkt dat de verhalen zijn gesitueerd tegen een historische achtergrond. Ofschoon de Feniciërs in beide boeken een kleine rol spelen, is ook over hun geschiedenis het een en ander te vinden, vooral in de Odyssee. In deze lezing worden de wereld van dit zeevarende volk en die van de Griekse verhalen dichterbij elkaar gebracht door een historische betekenis te geven aan enkele passages uit de verhalen van Menelaos, met name aan de informatie die de bedrogen echtgenoot van de schone Helena ons geeft over zijn thuisreis vanuit Troje, zijn verworven rijkdom en zijn ontmoeting met de Fenicische koning Phaidimos.

2. De Nieuw-Assyrische koningen: heersers of handelaren?

2018

Sinds rond 1850 het spijkerschrift werd ontcijferd hebben we uitgebreid kunnen kennismaken met de Mesopotamische wereld waarvan we in het Oude Testament al hier en daar een glimp hadden opgevangen. Het bleek een wereld te zijn waarin grote rijken opkwamen en weer verdwenen, waarin machtige koningen hun legers aanvoerden en waarin verovering, verwoesting en onderdrukking aan de orde van de dag waren. In deze lezing laat de spreker aan de hand van Nieuw-Assyrische teksten zien dat dit robuuste wereldbeeld helemaal niet zo zeker is. Niet alleen waren de Assyrische koningen zelf eropuit een gewenst imago neer te zetten, ook hebben 19e- en 20e-eeuwse wetenschappers dit beeld met hun vertalingen en interpretaties versterkt. Een nieuwe interpretatie van de teksten laat een heel andere wereld zien: een van elitenetwerken, handel en ja, af en toe ook geweld.

1. Europese activiteiten in Sheikh Abd el-Qurna aan het begin van de 19e eeuw

2022

Het gebied rond het dorp Sheikh Abd el-Qurna, gelegen op de westelijke oever van de Nijl in Luxor, was zo'n 200 jaar geleden het toneel van activiteiten die wij ons nu niet meer zouden kunnen voorstellen. Na de veldtocht van Napoleon was in Europa de interesse in het oude Egypte sterk toegenomen, met name door de publicatie van de 'Descriptions de l'Égypte'. De machts-overname door pasha Mohammed Ali leidde tot een situatie van relatieve rust in het land, waardoor een groeiende stroom Europeanen de weg vond naar Egypte. Kunstenaars en reizigers, verzamelaars en handelaars, velen kwamen terecht in Qurna, waar nog veel te ontdekken viel. Het was een tijd van ongekende mogelijkheden. Er waren nog geen regels of beperkingen en Egyptische oudheden werden in grote getale naar Europa verscheept. Wie waren deze mensen, dikwijls markante persoonlijkheden – met bijbehorende anekdotes – en hoe gingen zij te werk? Van graven als verblijfplaats tot mummiekisten als brandhout, deze lezing geeft een boeiend inkijkje in hoe het er aan toe ging in het Qurna in de tijd van de pioniers van de Egyptologie. Met Power-Point.

1. Het koningsgraf van Horemheb (KV 57): een heropgraving met verrassend resultaat **2021**

Het graf dat Horemheb na zijn troonsbestijging liet aanleggen in het Dal der Koningen werd in 1907 officieel ontdekt en zeer onprofessioneel opgegraven door de Amerikaanse entrepreneur Theodore Davies. Enkele jaren geleden werden de puinhopen die Davies (letterlijk en figuurlijk) in het graf had achtergelaten opnieuw onderzocht door een expeditie uit Cambridge bestaande uit Prof. Geoffrey Martin en de spreker. De resultaten waren verrassend en maakten het mogelijk een jarenlange wetenschappelijke controverse over de regeringsduur van Horemheb te beslechten. Met PowerPoint.

2. Hauron: een Kanaänitische god en zijn verering in Egypte **2021**

In Egypte werden met name in het Nieuwe Rijk verscheidene goden en godinnen vereerd die waren 'geïmporteerd' uit het Nabije Oosten, vooral uit het aan Egypte grenzende gebied langs de oostkust van de Middellandse Zee. Behalve voor goden als Baäl en Resjef en godinnen als Anat en Astarte gold dat ook voor de minder bekende god Hauron (of Horon), die in Egypte werd verbonden met Horus en via hem merkwaardig genoeg met de Grote Sfinx bij de piramiden van Giza. In de lezing passeren zowel de Voor-Aziatische als de Egyptische bronnen de revue om een beeld te schetsen van de plaats van deze godheid in de religies van zijn land van herkomst en van Egypte. Met PowerPoint.

Theo de Feyter – Archeoloog en beeldend kunstenaar

1. Het bedreigde erfgoed van Syrië **2022**

Voor de oorlog, die in 2011 begon, telde Syrië zes plaatsen op de Unesco Werelderfgoedlijst. Deze zes plaatsen staan nu allemaal op de Lijst van Bedreigd Werelderfgoed. Toch is dit slechts het topje van de ijsberg. Vernietiging van het bodemarchief door illegale opgravingen, diefstal van grafbeelden en mozaïeken en de grootschalige bombardementen van historische binnensteden hebben elk het hunne bijgedragen aan een land en een cultuur in puin. Toch is er door de Syrische Oudhedendienst sinds 2017 een begin gemaakt met het herstel van het erfgoed. Met hulp van internationale partners is een aantal restauratieprojecten opgezet en zijn recentelijk zelfs nieuwe opgravingen gestart.

Theo de Feyter is archeoloog en beeldend kunstenaar. Hij reisde in 2017, 2019 en 2021 door Syrië met speciale aandacht voor het bedreigde erfgoed. Tijdens de laatste twee reizen heeft hij op uitnodiging van de Syrische Oudhedendienst recente activiteiten op het gebied van restauratie en archeologie gedocumenteerd in schilderijen en tekeningen. In augustus 2022 komt zijn boek *Palmyra, heden en verleden van een ruïnestad* uit over de cultuurhistorische betekenis van de ruïnes van deze stad in de Syrische steppe.

In de lezing vertelt hij over zijn reizen, over de staat van het Syrische erfgoed en over de herstelprojecten die momenteel in volle gang zijn. Er zal aandacht zijn voor de discussie onder experts wier meningen variëren van helemaal niet restaureren en de vernietiging voor zich laten spreken tot het vervangen van de monumenten door 3D-replica's. Ook de politieke context

waarin een en ander plaatsvindt, krijgt de nodige aandacht. Palmyra speelt hierin een centrale rol.

Dr. Wantje Fritschy – Egyptoloog (voorheen sociaal-economisch historica en bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de overheidsfinanciën aan de VU)

- 1. De ‘Per-hedj’ en de vroegdynastische Egyptische staat** **2018**
Pecunia nervus rerum (geld is de zenuw van de [staats]zaken), dat wist elke staatsman in Europa sinds Cicero. Maar hoe was dat in Egypte? De Egyptische staat kende tot de Ptolemeïsche periode geen monetaire economie, maar wel een *Per-hedj*. Deze term wordt voor alle perioden van de Egyptische geschiedenis vertaald als ‘schatkist’ of ‘huis van het zilver’, en gezien als een aanduiding voor de schatkist van de staat. De hiërogliefen-combinatie *pr-HD* komt al voor in zegelinscripties en op vazen van de Eerste Dynastie. In deze lezing zal de vraag centraal staan wat de inscripties uit die ontstaansperiode van het Egyptische schrift ons kunnen leren over de rol van de *Per-hedj* tijdens de vroegste periode van de Egyptische geschiedenis. Zilver was in Egypte nog schaarser dan goud. Was de *Per-hedj* toen echt al het ‘huis van het zilver’? En vervulde de *Per-hedj* inderdaad een centrale rol in het ontstaan van de Egyptische staat?
- 2. De Egyptische god Seth: verwarrende god of ‘god van verwarring’?** **2019**
De meest verwarrende god in het oud-Egyptische pantheon is Seth:
 - moordenaar van Osiris, maar ook beschermer van Re tegen de onderwereldslang Apophis;
 - vijand en tegenstander van Osiris’ zoon Horus, maar ook diens vriend en partner;
 - gehate ‘vreemdeling’, maar ook de god naar wie Ramses I en II hun zoons noemden.Herman te Velde schreef over deze god al lang geleden een proefschrift, waarvan zelfs een tweede druk verscheen en dat nog in 2011 in het Frans werd vertaald. Te Velde zag Seth als een ‘trickster’, een godheid die streken uithaalt en zich niet houdt aan ethische normen, zoals die in wel meer godsdiensten voorkomt. Maar wat leren de Piramideteksten, de oudste religieuze teksten ter wereld, ons over het belang van de verhalen over Seth voor de Egyptische samenleving?

Dr. Rob van Gent – gepensioneerd senior researcher in de geschiedenis van de wis- en sterrenkunde, Mathematisch Instituut, Universiteit Utrecht

- 1. Het Antikythera mechaniek** **2019**
In het voorjaar van 1900 vonden Griekse sponduikers nabij de kust van het eilandje Antikythera een Romeins scheepswrak dat uit ca. 80 v.Chr. dateert. Tussen de diverse naar boven gebrachte voorwerpen bevonden zich ook fragmenten van een koperen mechanisch instrument waarvan de functie voor lange tijd onduidelijk was. Pas in de laatste decennia is duidelijk geworden dat het een ingenieus mechanisch planetarium betreft waarmee de schijnbare posities van de zon, de maan en vermoedelijk ook de planeten voorspeld kunnen worden. In deze lezing zullen de herkomst en de functie van dit bijzonder mechaniek uitgebreid aan de orde komen.

- 2. De herkomst van de namen van de sterren en de sterrenbeelden** **2019**
Volgens de moderne sterrenkundige atlassen is de hemel in 88 sterrenbeelden verdeeld. Het merendeel van deze sterrenbeelden verbeelden personen, dieren en zaken die tot ver vóór het begin van onze jaartelling teruggaan. Ook vele heldere sterren staan op hemelkaarten ingetekend met vaak exotisch of zelfs barbaars aandoende namen. Aan de hand van Babylonische, Egyptische, Griekse, Arabische en Westerse bronnen zal nader ingegaan op de vraag hoe de sterren en de sterrenbeelden hun namen hebben gekregen.
- 3. De geschiedenis van onze kalender** **2019**
Iedereen weet wat een kalender is. We gebruiken een kalender voor het indelen van onze jaren, maanden, weken, vrije dagen en onze vakanties. Toch is er veel onkunde over de herkomst en geschiedenis van onze (de ‘westerse’) kalender. Maar weinigen weten dat onze kalender een lange geschiedenis heeft en dat zij kenmerken heeft die al eeuwen, soms zelfs al duizenden jaren, geleden werden ingevoerd. Sommige aspecten van onze kalender, zoals de bepaling van de paasdatum en de hiervan afhankelijke christelijke feestdagen, hebben een nog ingewikkeldere geschiedenis die hun oorsprong hebben in de joodse en Babylonische kalenders. In de lezing zullen, naast de geschiedenis, ook de sterrenkundige en wiskundige aspecten van de kalender genoemd worden en zal uitgelegd worden hoe een ‘eeuwigdurende kalender’ werkt.
- 4. Astrologie: de geschiedenis van een pseudo-wetenschap** **2019**
Zowel de astrologie als de astronomie (sterrenkunde) kennen een zeer lange en kleurrijke geschiedenis: tot ver in de 17de eeuw waren zij zelfs onlosmakelijk met elkaar verbonden. In de lezing zullen, naast de centrale thema ‘wat is astrologie en hoe is het ontstaan?’, de volgende thema’s aan de orde komen: de Babylonische wortels van de astrologie, de Hellenistische synthese, de bijdragen van de Egyptische, de Indiase en de Islamitische astrologie, de bloei in de middeleeuwen, de neergang in de 17de eeuw en de opleving in de 19de eeuw.
- 5. Oude en moderne speculaties over de Ster van Bethlehem** **2019**
Elk jaar wordt in de christelijke wereld de geboorte van Jezus Christus op 25 december gevierd. Een belangrijk element in het Kerstverhaal is de wonderbaarlijke Ster die de Wijzen uit het Oosten naar Bethlehem voerden. Werd het verschijnsel vroeger eenvoudig verklaard als een goddelijk teken, vanaf de middeleeuwen hebben vele theologen, astronomen en astrologen gepoogd om een ‘natuurlijke’ verklaring hiervoor te geven. Zo is onder meer voorgesteld dat de Ster van Bethlehem mogelijk een komeet, een samenstand van planeten, een exploderende ster of een UFO is geweest. In de lezing wordt een overzicht gegeven van de verschillende verklaringen die in de loop der eeuwen voorgesteld zijn en wordt wat dieper ingegaan op de nu meest gangbare hypothesen. Ook wordt ingegaan op enkele andere vragen die het Kerstverhaal oproepen, zoals: is de ware geboortedag van Christus nog te achterhalen, waarom wordt deze op 25 december van het jaar 1 gevierd, wie waren de Wijzen uit het Oosten en hoe kon een ster hun naar Bethlehem leiden?

Drs. Willem Hovestreydt – Egyptoloog

- 1. Recent onderzoek in het graf van Ramses III** **2020**
Het graf van farao Ramses III behoort tot de oudst bekende graven in het Dal der Koningen. Al in 1738 maakte Richard Pococke een beschrijving en plattegrond, en in 1769 werd hij gevolgd door

James Bruce. Diens afbeeldingen van twee harpspelers in het graf droegen ertoe bij dat het uitgroeide tot een van de bekendste en drukstbezochte graven in het Dal. Toch heeft het lang geduurd tot er van egyptologische zijde belangstelling werd getoond. Pas in de laatste twee decennia is hier enige verandering in gekomen, maar het graf is nooit systematisch gepubliceerd. Dat is jammer want sinds het eind van de 19e eeuw is vooral de achterste helft van het graf sterk beschadigd als gevolg van een of meer overstromingen. Delen van het graf zijn daardoor instabiel geworden en de kans op verdere schade is zeer reëel. Enige tijd geleden is echter een Duits project van start gegaan dat is gericht op conservering, onderzoek en publicatie van het gehele graf. Het project heeft inmiddels twee succesvolle seizoenen achter de rug. Een volgend seizoen is gepland voor de zomer van 2021. De spreker maakt deel uit van het onderzoeksteam. Na een inleiding over de geschiedenis van het graf en het belang ervan zal hij ingaan op de tot nu behaalde resultaten.

Ruwan van der Iest MA – Promovendus Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap, Rijksuniversiteit Groningen

- 1. Eten als koning: het belang van de dagelijkse offers in de Neo-Babylonische cultuur** **2019**
'Meer dan ooit te voren, offer ik rijkelijk aan mijn heren Marduk en Zarpanitu.' Dit is hoe Nebuchadnezzar II zijn gulle gaven aan de goden presenteert in een van zijn vele koningsinscripties. In deze presentatie zullen we de verschillende aspecten van het dagelijks offer behandelen en zullen we onder andere ingaan op de rol van de koning binnen dit complexe proces. De inscripties van de koningen van de Neo-Babylonische dynastie en de vele spijkerschrifttabletten afkomstig uit de archieven van priesters en tempels, doen vermoeden dat het dagelijks offer de belangrijkste plek in nam binnen de religieuze activiteiten. Iedere priester, binnen de complexe schakels van prebenden, werd strikt in de gaten gehouden en er stonden hoge straffen op het maken van fouten. Samen met de koning waren de priesters verantwoordelijk voor het voeden van de goden. De rol van de koning hierbij was het doneren van luxegoederen. Immers, als hij de goden goed zou verzorgen, zouden de goden goed zijn voor zijn land. Met PowerPoint.
- 2. Het Oud-Babylonische huwelijk** **2020**
Hoe huwden de Babyloniërs en onder welke voorwaarden vonden deze huwelijken plaats? Om deze vraag te beantwoorden, zullen wij ons tijdens deze lezing niet alleen verdiepen in paragrafen uit de welbekende Codex Hammurabi, maar zullen wij ook documenten uit de praktijk behandelen. U kunt hierbij denken aan contracten en bonnetjes ter vastlegging en voorbereiding van het te voltrekken huwelijk. Op deze manier zullen we een goed beeld kunnen schetsen van hoe het huwelijk er ten tijde van de Oud-Babylonische periode uitzag, van verloving tot huwelijk en eventueel scheiden, en zullen we onder andere ontdekken hoe de Babyloniërs dachten over polygamie en het huwen van priesteressen.
- 3. Huwelijken in de kolonies: het Oud-Assyrische huwelijk** **2020**
Hoe vonden de huwelijken van Assyriërs plaats in kolonies in Anatolië ten tijde van de Oud-Assyrische periode en hoe heeft het lange afstand handelen met Anatolische nederzettingen het Assyrische huwelijk vormgegeven? Tijdens deze lezing zullen wij ons verdiepen contracten en brieven die licht schijnen op verscheidene aspecten van het Assyrische huwelijk in de kolonies, om deze vragen te kunnen beantwoorden. We zullen ontdekken dat, anders dan in de Babylonische

cultuur, bigamie niet vermeden werd, dat de vrouwen die de handelaren achterlieten in Assur niet altijd even blij waren met het handelen van hun man en dat zo'n tweede vrouw het ook niet altijd even makkelijk had.

4. Wetsteksten in het Oude Nabije Oosten: werkelijkheid of ideaal?

2020

Iedereen kent de zogenoemde Codex Hammurabi en wetsteksten uit de Hebreeuwse Bijbel wel. Het zijn bekende teksten, die een grote invloed hebben gehad op hoe wij denken over wetgeving in het Oude Nabije Oosten. Oog om oog, tand om tand. In recent onderzoek is deze visie op dit genre van teksten echter in twijfel getrokken en is men zich af gaan vragen of deze teksten wel zo normatief waren als wij denken. Tijdens deze lezing zullen wij ons verdiepen in wetsteksten uit het Oude Nabije Oosten en deze teksten vergelijken met documenten uit de praktijk, waarbij wij ons zullen focussen op o.a. het huwelijksrecht. Wat zijn de overeenkomsten tussen deze teksten? Wat zijn de verschillen? Hoe zouden wij deze verschillen eventueel kunnen verklaren? Als deze wetteksten geen normatieve teksten waren, wat waren het dan wel?

Dr. Eva Kaptijn – onderzoeker Archeologie Nabije Oosten

1. Een toekomst voor oude inzichten. Hoe kan archeologische kennis van waterbeheer van nut zijn in moderne samenlevingen?

2018

In deze lezing wordt onderzocht hoe moderne samenlevingen profijt kunnen hebben van kennis uit het verleden. Waterbeheer (irrigatie, wateropslag, drainage, etc.) van vroegere samenlevingen zal hierbij het centrale thema zijn. Klimaatverandering zorgt er vandaag de dag voor dat samenlevingen op verschillende plekken op aarde te maken krijgen met een veranderende omgeving, bijv. verdroging of juist vernatting. Mensen moeten nieuwe methoden bedenken om met hun veranderde omgeving om te gaan. Dit is een moeilijk proces. Archeologie bestudeert echter voorbeelden van samenlevingen die in staat waren om voor langere tijd te overleven onder zeer lastige klimatologische omstandigheden.

Kennis van de levenswijze van deze 'duurzame' antieke samenlevingen kan bijdragen aan het voortbestaan van moderne gemeenschappen die onder druk staan door klimaatverandering. Daarnaast is archeologie de enige wetenschap die een lange termijnvisie kan bieden en mogelijk het effect van onze oplossingen op de lange termijn kan evalueren. In deze lezing zullen behalve het Nabije Oosten ook voorbeelden uit andere werelddelen de revue passeren. Met PowerPoint.

Dr. ir. David Kertai – Conservator Collectie Nabije Oosten, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

1. Assyrische koninginnen, harems en eunuchen: wat weten we?

2021

In de geschiedschrijving over Assyrië voeren de koningen en de oorlogen die ze voerden vaak de boventoon. Als andere leden van het Assyrische hof al ter sprake komen, dan gaat het vaak gepaard met diverse Oriëntalistische vooroordelen over harems en eunuchen. Dergelijke vooroordelen zijn al een aantal decennia geleden ter discussie gesteld als het gaat om andere historische koninkrijken zoals het Ottomaanse Rijk. Nieuwe inzichten hebben nu ook ons beeld van het Assyrische hof doen veranderen, waarbij er een veel genuanceerder beeld is ontstaan over de positie

en mogelijkheden van individuele leden om zich status en macht te verwerven. In deze lezing zullen we kijken of er harems en eunuchen bestonden in Assyrië, wat de positie van koninginnen was en wat we weten over het Assyrische hof en zijn leden.

2. Byblos: 's werelds oudste havenstad

2022

Het kleine Libanese havenstadje Byblos behoort niet tot de bekendste antieke steden, maar heeft desondanks een ongekeerde invloed gehad op de geschiedenis van de Mediterrane wereld. Vanaf 14 oktober 2022 opent in het RMO de eerste internationale tentoonstelling over deze unieke stad. Byblos wordt al 8500 jaar lang bewoond, maar dankt zijn invloed vooral aan de periode na 3000 v.Chr. als het uitgroeit tot de eerste ons bekende internationale havenstad. De stad lag vooral ideaal voor handel met het verre Egypte. Uit de zeeverbinding tussen Byblos en Egypte ontstond een Middellandse handelsnetwerk dat vervolgens de geschiedenis van de hele regio heeft gevormd. Byblos was millennia lang hofleverancier van de farao's en de geboortestad van ons alfabet. In deze lezing kijken we hoe in Byblos handel, diplomatie en religie verbonden werden om de Middellandse zee te ontsluiten en de Mediterrane wereld en het Midden-Oosten samen te brengen.

Jan G. Koek – voorzitter Mehen, Studiecentrum voor het Oude Egypte, Elst

1. Het dodengericht in het oude Egypte

2018

Bij Dodenboekspreek 125 is meestal een afbeelding te zien van de overledene bij een weegschaal waar zijn/haar hart (dat getuigenis aflegt over zijn/haar individuele levensweg) wordt gewogen tegenover Ma'at (gerechtigheid/rechtvaardigheid). Het doel van de afbeelding van het dodengericht is het anticiperen op een positieve uitkomst van deze toetsing, waaraan iedereen na zijn dood wordt onderworpen. De toetsing moet aantonen of de overledene vrij van zonden is. Als bewijs voor de onschuld van de overledene geldt in de eerste plaats de weegschaal die zich in evenwicht bevindt.

Uitgebreid zullen alle elementen op de afbeelding alsmede de tekst worden besproken en wat er zou gebeuren als men niet door de toetsing heen komt. Ook zullen de soms kleine veranderingen in de betekenis van de elementen ter sprake komen, want de afbeelding komt bijna 2000 jaar voor.

2. De rol en de betekenis van de schorpioen in het oude Egypte

2020

Vanaf de Predynastieke Tijd tot in de Griek-Romeinse Tijd komen er amuletten voor in de vorm van een schorpioen. Weliswaar niet in grote aantallen maar toch dringt zich de vraag op waarom mensen zich met schorpioenen sieren, terwijl dit toch niet als eerste voor de hand ligt. Vanaf het Nieuwe Rijk verschijnen er stèles waarop de schorpioenen als vijanden worden gezien en door goden zoals Horus en Bes worden bestreden. Ze houden gevaarlijke dieren, waaronder de schorpioen, vast in hun handen en staan op krokodillen. Ook wordt de schorpioen veel afgebeeld op de scènes van de cultusloop van de farao, die vaak in verband staan met het sed-feest, het 'vernieuwingsfeest' van de farao.

Al deze voorbeelden worden besproken en getracht zal worden om de betekenis van de schorpioen in het oude Egypte te duiden. Tevens komt de rol van de godin Serket aan de orde.

3. De zogenoemde 'botanische tuin' in de tempel van Karnak **2020**

De 'botanische tuin' is een onderdeel van de tempel Karnak, die bekend is vanwege de vele afbeeldingen van bloemen en planten. De flora die in deze 'botanische tuin' is afgebeeld, bestaat uit ongeveer 70 verschillende exotische plantensoorten, waaronder irissen, aronskelken en salie. Dit is mogelijk het oudste voorbeeld van een 'wetenschappelijke' verzameling van de flora. Daarnaast zijn er diverse vogels afgebeeld en nog wat runderen en een gazelle. De meeste afgebeelde planten en dieren zullen de revue passeren, daarna zal geprobeerd worden de vraag te beantwoorden waarom deze planten en dieren hier zijn afgebeeld.

4. Van Kircher tot Champollion: de ontcijfering van het hiërogliefenschrift **2022**

Tweehonderd jaar geleden, om precies te zijn op 14 september 1822, ontdekte Jean-François Champollion het systeem van de tot dan toe ondoorgrondelijke hiërogliefen. Champollion was niet de eerste die de hiërogliefen probeerde te ontcijferen, voor hem waren vele anderen die het hadden geprobeerd.

Een van de eersten was Kircher, 1602-1680, hij was dé egyptoloog van zijn tijd. Terwijl een aantal van zijn werken al een tijd als onbetrouwbaar worden beschouwd, is er voor sommige van zijn ideeën tegenwoordig weer waardering. Mede door Kircher werd de egyptologie een wetenschap.

Na Kircher waren er nog meer geleerden die pogingen deden om de hiërogliefen te ontcijferen. De lezing zal gaan over deze zoektocht, tevens zal het leven van Champollion aan de orde komen, mede aan de hand van voorwerpen in de musea in Figeac, Vif en het Louvre. Ook de vraag wat er eigenlijk op de steen van Rosetta staat, zal worden besproken.

Dr. Gerrit van der Kooij – gepensioneerd Universitair Hoofddocent, Faculteit Archeologie, Universiteit Leiden

1. Vroege fotografie in Palestina (1839–ca. 1900) **2018**

In Palestina is de fotografie vanaf het begin toegepast. Eerst door vakmensen uit het westen maar al spoedig ook door lokale studio's en lokale bewoners. Het 'tekenen met licht' onderging in de eerste vijf decennia een groot aantal verbeteringen en vereenvoudigingen om 'photografiën' te maken.

Daarbij ging het om de kwaliteiten van de camera's en de chemie van te belichten platen, maar ook de verwerking en verspreiding van de gemaakte beelden (afdrukken en drukwerk). Daardoor veranderden ook de onderwerpen en de doelgroepen. Uiteindelijk ging de amateurfotografie een grote rol spelen, zodat de reiziger niet alleen met gekochte maar ook met eigen foto's van een reis thuis kon komen.

Deze ontwikkelingen worden gecombineerd met de foto-onderwerpen, zodat de leidende vragen zijn: Hoe fotografeerde men (van beeld tot afbeelding), wie, wat, waarom en voor wie? Daarbij komt ook de betekenis ter sprake die de vroege fotografie had voor het verbinden van de geografie met Bijbelse voorstellingen; men zag in de 19e eeuw het Bijbelse verleden in het heden en hield van ruïnes!

Bovendien blijken die oude foto's nu grote waarde te hebben voor bestudering van lokale veranderingen in het landschap, dorps- en stadsleven en talrijke sociaal-culturele elementen. Met PowerPoint

- 1. De natuur in kunst en literatuur van het oude Mesopotamië** **2018**
De Mesopotamiër voelde zich sterk verbonden met de natuur. In de Akkadische en Sumerische literatuur zijn er talrijke verwijzingen naar de natuur, landschapsbeschrijvingen, te vinden. Ook in de kunst vinden we vele afbeeldingen van landschap en dieren. De natuur dicht bij huis, zoals de onafzienbare meren en rietbossen, werd vaak als idyllisch ervaren, maar de bergen en wouden in het buitenland als gevaarlijk. Aan de hand van passages uit de Sumerische en Akkadische literatuur en voorbeelden uit de kunst zal de spreker laten zien, hoe de Mesopotamiër de natuur en het landschap beleefde. Met PowerPoint en handout.
- 2. Popmuziek in het oude Mesopotamië** **2020**
Uit teksten en afbeeldingen weten we tamelijk veel over de officiële muziek van het oude Mesopotamië, maar van de populaire muziek veel minder. Gelukkig hebben we veel afbeeldingen van scènes uit de volksmuziek. We zien op plaquettes en in beeldjes luit-, en lierspelers, schaars geklede dames met handtrommels, naakte dwergen en apen, kortom een bont gezelschap optreden. Veel van de muzikanten uit de wereld van de populaire muziek behoren tot het ‘derde geslacht’, d.w.z. LBHTI-gemeenschap. Aan de hand van afbeeldingen en teksten hoop ik u kennis te laten maken met de wereld van de popmuziek in het oude Mesopotamië. Met PowerPoint.
- 3. ‘De mens en zijn god’: een theologische handleiding voor schrijvers** **2020**
‘De mens en zijn god’, ook wel de ‘Sumerische Job’ genoemd is een Sumerische gedicht dat behoort tot het genre van de wijsheidsliteratuur, d.w.z. literatuur met wijze raadgevingen en instructies. In de eerste plaats is ‘De mens en zijn god’ bedoeld voor schrijvers om gebeden te kunnen componeren, maar het is ook een soort theologische handleiding hoe je je tot je persoonlijke god moet richten als je in moeilijkheden bent geraakt. Met PowerPoint en handout.
Dit is een uitgebreide versie van de lezing op de studiedag 2020 en het artikel verschenen in Phoenix 67.2.
- 4. Voor de Sumeriërs: de vroegste bewoners van Zuid-Mesopotamië** **2021**
In de meeste handboeken over de geschiedenis van Mesopotamië en het spijkerschrift is te vinden dat de Sumeriërs de uitvinders van het spijkerschrift waren. De voortgaande studie van alleroudeste documenten in spijkerschrift van het eind van het vierde millennium v. Chr. stelt die aanname echter ter discussie. Wat weten we van de cultuur van de bewoners van Zuid-Mesopotamië van voor de komst van de Sumeriërs? Wat weten we van hun ‘Ubaid-’ en ‘vroeg Uruk-cultuur’ en welke taal of talen spraken zij? In deze lezing zal ik aan de hand van de archeologie en de studie van de vroegste spijkerschrift-documenten een antwoord op die vragen proberen te geven. Met PowerPoint en handout.
- 5. Partijen en maaltijden in het oude Mesopotamië (3000-1600 v. Chr.)** **2022**
Op veel afbeeldingen uit het oude Mesopotamië vinden we party- en maaltijdscènes afgebeeld. Wat opvalt is dat in combinatie daarmee vaak muzikanten, zangers of voordrachtskunstenaars worden afgebeeld. Wat is de betekenis van maaltijden, het drinken van alcoholische dranken en muziek in Mesopotamië en wat lezen we daarover in de Sumerische en Akkadische teksten? Met PowerPoint.

- 1. Muziek in Romeinse forten aan de Rijn** **2018**

De Limes, de noordgrens van het Romeinse Rijk, was streng bewaakt door forten die vanaf Katwijk tot voorbij Keulen vrij dicht bij elkaar lagen. Door opgravingen is men al het een en ander te weten gekomen over het leven in die forten. Maar hoe was het met de muziek? Werd er ook muziek gemaakt en in welke situatie werd er gezongen en op instrumenten gespeeld? In de lezing zal gepoogd worden door afbeeldingen en via de muziek nog meer over het leven in de Romeinse noordelijke kampen te weten te komen.
- 2. Koptische muziek, een oude christelijke muziektraditie in Egypte** **2019**

Over de muziek van de Koptische christelijke gemeenschap is weinig bekend. Het is vooral een mondelinge traditie die pas sinds de laatste jaren enige aandacht krijgt. Seculiere muziek is verloren gegaan, maar de Koptische liturgische muziek bloeit nog volop. In deze lezing zullen met afbeeldingen en muziekvoorbeelden de wortels van deze muziektraditie getoond worden. Er wordt verder aandacht besteed aan de wijze hoe Kopten in het verleden en vandaag deze muziek uitvoerden en nog uitvoeren en hoe ze op jonge generaties overgedragen kan worden.
- 3. Ethiopische en Koptische muziek, twee christelijk orthodoxe muziektradities** **2020**

Vaak worden deze twee muziektradities op een lijn gesteld en je hoort opmerkingen zoals 'Koptische muziek is toch die vrolijke muziek uit Ethiopië'. Hoe verschillend echter deze beide bijna even oude liturgische muziekculturen zijn, zal in deze lezing getoond worden met veel afbeeldingen en muziekfragmenten.

- 1. Politiek en profetie: voorspellende teksten in het Hellenistische Nabije Oosten** **2022**

In de eeuwen na de dood van Alexander de Grote werden er in het Nabije Oosten literaire teksten geschreven waarin de beschrijving van politieke gebeurtenissen gecombineerd wordt met voorspellingen over de toekomst. Vaak leveren dit soort teksten ook commentaar op politieke ontwikkelingen of situaties, zoals de toenemende invloed van de Griekse cultuur en taal. Een interessant voorbeeld is het *Pottenbakkersorakel* uit Egypte, waarin de Griekse en gehelleniseerde inwoners van Alexandrië worden gekarakteriseerd als Tyfoniërs, aanhangers van de boosaardige god Seth. De voorspelling sluit af met de komst van een ideale Egyptische koning, die de kosmische orde herstelt en Egypte weer sterk maakt. Soortgelijke teksten werden geschreven in Babylonië (de *Dynastieënprofetie*) en Judea (de visioenen van Daniël in Dan 7-12). Opvallend is dat in deze teksten politieke thema's gelinkt worden aan de voorspelling van een betere toekomst en dat koningschap een belangrijk thema is. In deze lezing zal ik nader ingaan op de inhoud van de voorspellende teksten, de historische context waarin ze tot stand kwamen en de manier waarop overeenkomsten tussen de verschillende teksten verklaard kunnen worden.

Dr. Diederik Meijer – gepensioneerd docent West-Aziatische Archeologie, Faculteit Archeologie, Universiteit Leiden

1. Kunnen we 14C en historische dateringen harmoniseren? Het geval van twee steden in de 24e eeuw v. Chr. 2018

Op basis van spijkerschriftteksten en van 14C analyses wordt een beeld gegeven van de (on?-)mogelijkheden van een dergelijke harmonisatie. Met PowerPoint.

Petra Meijerink-Hogenboom MA – Assistent-conservator Egypte Rijksmuseum van Oudheden Leiden & Promovenda Universiteit Leiden

1. Papyrus Insinger: het verhaal van een oud-Egyptische wijsheidsleer in het Rijksmuseum van Oudheden 2018

Jan Hermann Insinger, een Nederlandse fotograaf en oudhedenverzamelaar, kocht tijdens zijn verblijf in Egypte aan het einde van de 19e eeuw een papyrus beschreven met het demotische schrift. Deze tekst, nu wereldwijd bekend als papyrus Insinger, is tegenwoordig onderdeel van de Egyptische collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. De tekst is één van de oudste en meest uitgebreide wijsheidsleren die ons is overgeleverd uit het oude Egypte, waarvan verschillende parallelle fragmenten verspreid zijn over de gehele wereld. In deze lezing hoort u over de inhoud van de papyrus, en leert u de wijsheden die de Egyptenaren zelf wetenswaardig achtten. Maar u hoort ook hoe deze bijzondere tekst uiteindelijk in Leiden is terecht gekomen. Met PowerPoint.

2. Dwalen door het Dodenboek 2019

Eén van de bekendste typen teksten uit het oude Egypte is misschien wel het dodenboek. Deze papyri bevatten talloze spreuken die ervoor moesten zorgen dat de overledene zonder al te veel problemen het hiernamaals zou kunnen bereiken en zich zo bij Osiris, de god van de onderwereld, kon voegen. De teksten, met de bijbehorende afbeeldingen, tonen de vele uitdagingen en gevaren die men op de tocht naar het leven na de dood kon tegenkomen. Ze vertellen hoe men deze kon doorstaan en hoe men uiteindelijk het eeuwige leven in het hiernamaals kon bereiken. Met PowerPoint.

3. De Godsvrouwen van Amon in de Egyptische Derde Tussenperiode en de vroege Late Periode 2019

Na het gecentraliseerde Nieuwe Rijk begon een periode waarin Egypte niet werd geregeerd door één farao, maar er diverse machtsblokken waren. In deze Derde Tussenperiode was de stad Thebe, en het bestuur ervan, van groot belang. Deze stad verleende zijn macht aan de cultus van de god Amon. De Godsvrouw van Amon was de vertegenwoordigster van de echtgenote van deze god, de godin Moet, op aarde en bekleedde daarmee een zeer hoge positie. In deze lezing verkennen we hoe in de Derde Tussenperiode en de vroege Late Periode de wisselende machten in Thebe en de Godsvrouw van Amon aan elkaar verbonden waren. Met PowerPoint.

- 4. De zaak Chapocrates: het wel en wee van een choachietenfamilie uit Thebe** **2020**
In een manuscript uit de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden, Papyrus Leiden AMS 31a, wordt beschreven hoe Chapocrates, een man met vier broers en één zus, afstand neemt van zijn erfenis uit het familiebezit. Dit bezit is verbonden aan de werkzaamheden van de familie als choachieten, die zorg dragen voor graven en mummies. Papyrus Leiden AMS 31a is niet de enige bron die ons vertelt over Chapocrates en zijn familieleden. De tekst is afkomstig uit een veel groter archief, dat op dit moment verspreid is over diverse collecties over de hele wereld. In deze lezing zullen we het leven en de activiteiten van Chapocrates en zijn familieleden onder de loep nemen, aan de hand van de manuscripten uit het archief. Bovendien zullen we zien wat er uiteindelijk gebeurd is met het archief, waardoor de teksten nu in verschillende collecties te vinden zijn.
- 5. ‘Soldaten, bedenk dat van de top van deze piramiden veertig eeuwen op u neerzien’ – 19e eeuwse Egyptomanie** **2021**
‘Soldats, songez que du haut de ces pyramides quarante siècles vous contemplent’. Met deze legendarische woorden zou Napoleon Bonaparte zijn troepen hebben toegesproken toen hij in 1798 in Egypte arriveerde voor een militaire campagne. Op deze campagne nam hij niet alleen soldaten mee, maar ook 167 wetenschappers van diverse expertises. De daaropvolgende publicaties veroorzaakten een brede wetenschappelijk interesse in het oude Egypte. Zo ontstond de Egyptologie. Maar tegelijkertijd groeide ook de fascinatie voor het oude Egypte onder de Europese bevolking. In de 19e eeuw ontstond daarmee de Egyptomanie. In deze lezing kijken we naar verschillende aspecten van deze 19e eeuwse Egyptomanie, van muziek tot mode en van literatuur tot oud-Egyptische elementen op de wereldtentoonstellingen.
- 6. Oud-Egyptisch papier-maché of meer dan dat? – een collectie cartonnage-fragmenten in het Rijksmuseum van Oudheden** **2021**
In de Grieks-Romeinse periode in Egypte werden cartonnages gemaakt door stukjes linnen of papyrus aan elkaar te plakken met gips of hars. Het werd daarna gebruikt om maskers of volledige omhulsels te maken, die naar de contouren van de overledene konden worden gevormd en daarna werden beschilderd. Het Rijksmuseum van Oudheden bevat een collectie papyrusfragmenten uit cartonnage. In deze lezing kijken we naar een aantal specifieke fragmenten, naar de teksten die deze fragmenten bevatten, en naar hoe de fragmenten onderdeel werden van de collectie van het RMO.

Vincent Oeters MA – Egyptoloog, Voorzitter Friends of Saqqara, Promovendus KU Leuven en UGent

- 1. Een blik in de trappenpiramide: de ondergrondse gangenstelsels van Djoser** **2019**
Het landschap van Sakkara wordt gedomineerd door de beroemde trappenpiramide van Djoser, Netjerykhet, koning van de derde dynastie (c. 2630-2611 v. Chr.). Zijn piramide, ontworpen door de vizier Imhotep, is in feite onderdeel van een veel groter complex. In de literatuur over Djoser en zijn grafmonument wordt veel gesproken over de bovengrondse onderdelen van dit complex. Uitgebreid komen bijvoorbeeld de omheiningmuur, het Heb-sed-hof en de Serdab aan bod. Echter, over de ondergrondse onderdelen van het complex wordt meestal niet of nauwelijks

gesproken. De spreker heeft tijdens zijn werk als archeoloog in Sakkara maar liefst vier keer de mogelijkheid gehad om een gedeelte van de ondergrondse gangenstelsels te bezoeken. In deze lezing neemt hij u mee in een ondergrondse wandeling door de fascinerende gangen van Djoser. Met PowerPoint.

2. Geen vloek 'van' maar eerder 'op' de mummie?! Frans Jonckheere, de vermeende mummie van Butehamun, en de opkomst van de studie van de oud-Egyptische geneeskunde in België (1939-1956) 2022

In 1847 kocht de Belgische regering een lijkst met een mummie van Belzoni's weduwe Sarah Parker-Brown. De lijkst behoort toe aan de beroemde koninklijke schrijver Butehamun uit de 21e dynastie. Destijds werd aangenomen, zij het zonder kritische blik, dat de mummie van hem was. Waar men normaal gesproken in films, stripverhalen en populaire literatuur spreekt over de vloek 'van' de mummie, lijkt het er eerder op dat er een vloek 'op' deze mummie rustte, zoals helaas zo vaak het geval lijkt te zijn. In 1939 werd besloten dat de mummie ontleed en geanalyseerd moest worden door de Belgische arts Frans Jonckheere (1903-1956), die na een reis naar Egypte Egyptologie ging studeren. Er werd een volledige autopsie uitgevoerd waardoor alleen het hoofd van de mummie overbleef. Alsof dat nog niet genoeg was, werd het hoofd ook nog eens uit het museum gestolen en in 2015 verkocht. Gelukkig lijkt de vloek daar te eindigen, want het hoofd van de mummie werd teruggevonden door de politie. Jonckheere's helaas destructieve en onomkeerbare werk was tegelijkertijd vernieuwend omdat het de eerste uitgebreide en systematische radiografie van een mummie was samen met een volledige autopsie. De toepassing van röntgenstralen had tot doel nieuwe inzichten te verschaffen in de mummificatietechnieken en de conservering van menselijke resten in het oude Egypte. Kort na het experiment werden de volledige resultaten samen met de röntgenfoto's gepubliceerd door de Belgische arts. In totaal schreef Jonckheere dertig artikelen over Egyptische onderwerpen met betrekking tot geneeskunde en wetenschap. Deze lezing zal zich richten op de vermeende mummie van Butehamun, op de arts die in het oude Egypte gefascineerd was en deze mummie onderzocht, en op zijn, ondanks al zijn gebreken, baanbrekende studies over de oude Egyptische geneeskunde tot aan zijn vroege dood.

3. Het delen van ideeën: de plaats van de Belgische egyptologie in de westerse intellectuele geschiedenis 2022

In België ontstond de egyptologie later dan elders in Europa, maar in de loop van de eerste helft van de 20ste eeuw maakte ze een opmerkelijk snelle groei door. In de jaren 1930 waren er zelfs ideeën om van Brussel een soort 'hoofdstad van de egyptologie' te maken. Aangezien de Belgische egyptologie relatief laat opkwam, is het waarschijnlijk dat theoretische ontwikkelingen niet alleen werden geïmporteerd uit egyptologische scholen in het buitenland, maar ook uit andere disciplines. Deze lezing zal onderzoek presenteren dat plaatsvindt in het kader van het EOS-project 'Pyramids and Progress. Belgian Expansionism and the Making of Egyptology, 1830-1952', een gezamenlijk project van de Katholieke Universiteit Leuven (KUL), de Université libre de Bruxelles (ULB), de Universiteit Gent (UGent), het Museum Kunst & Geschiedenis in Brussel en het Musée royal de Mariemont in Morlanwelz. Het onderzoek dat in deze lezing gepresenteerd wordt, gaat na hoe Belgische egyptologen in de eerste helft van de twintigste eeuw de intellectuele tendensen in de egyptologie en de humane wetenschappen in het algemeen beïnvloedden en erdoor beïnvloed werden. Daartoe worden de netwerken van intermenselijke relaties tussen hen en hun collega's in het buitenland geïnventariseerd, hoofdthema's in hun onderzoek gedefinieerd, en geplaatst binnen de context van de toen actuele academische debatten en benaderingen in de archeologie, de godsdienstgeschiedenis, de sociale antropologie en de

kunstgeschiedenis. Er wordt een poging ondernomen om te bepalen binnen welke theoretische stromingen de Belgische egyptologie opereerde vanaf haar institutionalisering in het begin van de 20ste eeuw.

Drs. Eric Olijdam – onderzoeker archeologie van Zuid & Zuid-West Azië, Riland

1. De productie van zegels in Dilmun tijdens het vroege tweede millennium v.Chr. vanuit een Midden-Oosterse context **2022**

Tijdens opgravingen in de jaren '50 en '60 van de 20^e eeuw werd door een Deens team op de site van Qal'at al-Bahrain (Bahrein) een gebouw gedeeltelijk opgegraven. Het gebouw is tegen de noordelijke stadsmuur gebouwd en ligt aan de straat die naar de stadspoort leidt. Het gebouw werd aanvankelijk geduid als een douanekantoor. Door het samenbrengen en combineren van de versnipperde informatie in de eindpublicatie van deze opgravingen blijkt dat dit gebouw een heel andere functie had. Het is één van de best bewaard gebleven werkplaatsen van zegels in het oude Midden-Oosten. Deze wonderbaarlijke vondst biedt een opmerkelijk inzicht op de werkzaamheden en competenties van de oude vaklieden, te meer daar er niet alleen zegels werden vervaardigd. De beschikbare informatie zal afgezet worden tegen wat we weten over soortgelijke werkplaatsen in het oude Midden-Oosten. Met PowerPoint.

Dr. des. Lidewij van de Peut – Assyrioloog / Hettitoloog, Deventer

1. De goden verzoeken – verzoeken aan de goden. Zonde en gebed bij de Hettieten **2018**

In de oude hoofdstad van het Hettitische Rijk in centraal Anatolië (ca. 1650-1180 v.Chr.) zijn tussen de vele kleitabletten diverse gebeden gevonden. Deze Hettitische gebeden zijn uniek in vergelijking met andere gebedscorpora. Ze zijn geschreven om uitgevoerd te worden op een specifiek moment door één bepaald persoon, meestal de Hettitische koning. In zijn zogenoemde 'persoonlijke' gebeden kon de koning de goden direct om hulp vragen in tijden van nood. Deze teksten geven ons niet alleen een unieke kijk op de relatie tussen de koning en de goden, maar ook op wat de koning doet wanneer zijn rijk bedreigd wordt door vijanden of epidemieën. Bovendien vormen de zondes die de koning opbiecht in zijn gebeden een unieke bron van historische informatie. Deze lezing geeft een overzicht van het genre met een speciale focus op de functie van de gebeden.

Prof. dr. Bas ter Haar Romeny – hoogleraar Oude geschiedenis, Faculteit Geesteswetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam

1. Efreem de Syriër en Keizer Julianus' veldtocht tegen de Perzen **2022**

De Romeinse keizer Julianus, in oudere handboeken wel getooid met de bijnaam 'de afvallige' omdat hij de rij van christelijke keizers na Constantijn onderbrak, had als generaal in het westen

de nodige successen behaald. Toen hij eenmaal de titel van Augustus had verworven, besloot hij in 363 na Chr. ook de Perzen, die de oostgrens van het rijk bedreigden, een lesje te gaan leren. Het werd zijn laatste veldtocht: hij viel bij Samarra op de oostelijke oever van de Tigris. In deze lezing kijken we naar Julianus' handelen op militair en godsdienstpolitiek gebied direct voorafgaand en tijdens de veldtocht. Daarbij komen niet alleen Julianus' eigen brieven en de berichtgeving van Griekse en Romeinse auteurs aan de orde, maar ook de *Hymnen tegen Julianus* van de Syrische auteur Efrem, die ooggetuige was van de aankomst van het lijk van Julianus in zijn woonplaats Nisibis. Met PowerPoint.

Drs. Elsbeth Rooker – Egyptoloog/specialist antieke godsdiensten, Nijmegen

1. Een verloren paradijs in Egypte?

2019

Mensen uit culturen over de hele wereld hebben zich afgevraagd waarom dingen je overkomen. Ongeneeslijke ziektes, letsel, overlijden, oorlog, hongersnood en natuurgeweld, vrijwel ieder mens krijgt in zijn leven een portie narigheid voor de kiezen en daarin verschillen moderne mensen niet zo erg van antieke. Hierbij dringt zich altijd de vraag op naar het waarom en in veel culturen probeert of de religie of de filosofie er een antwoord op te geven. Sterker nog, de *conditio humana* is veel religies mede het uitgangspunt van de ideeënwereld. Mythen uit verschillende religieuze systemen spreken over een paradijselijke wereld die de mens door eigen toedoen is kwijtgeraakt. Ook uit Egypte kennen we een dergelijk verhaal, het *Verhaal van de Hemelkoe*, dat is overgeleverd via een aantal grafteksten teksten uit het Nieuwe Rijk, maar dat waarschijnlijk al veel ouder is. Ook hier lijkt de mens zelf verantwoordelijk te zijn voor het einde van een tijdperk waarin ze met de goden op aarde leefden. Toch zit er meer in dit prachtige verhaal dan alleen het verlies van een paradijselijke situatie en daar gaan we in deze lezing op in. We bekijken kort de tekst en proberen binnen de context van de Oudegyptische religie een antwoord te geven op de vraag naar de betekenis van dit verhaal.

2. Scheppingsmagie

2019

De schepper die de wereld verzint in zijn hart en spreekt met zijn tong en de dingen letterlijk in het leven roept. Dat klinkt heel bijbels, maar in het oude Egypte is het niet anders. Daar wordt de scheppergod vergezeld door Sia (inzicht, voorstellingsvermogen) en Hoe (gesproken scheppingswoord) en natuurlijk door Heka (vaak vertaald met magie). In deze lezing bekijken we wie Sia, Hoe en Heka precies zijn en welke uitwerking deze goden of krachten hadden op de wereld en hoe dat in teksten is verwoord. Hoe stelden de Egyptenaren zich deze goden of krachten concreet voor? Aan het einde van de lezing wordt ingegaan op de betekenis en de mogelijke interpretatie van de tekst op de Shabaka-steen of de zogenoemde Memphitische theologie. Deze Shabaka-steen heeft veel theologen beziggehouden omdat de tekst zou duiden op een monotheïstisch leer. Toch zal in deze lezing blijken dat de Shabaka-steen ook heel goed binnen het traditionele Egyptische religieuze systeem is te plaatsen.

3. Een enigma in een enigma – cryptografische afbeeldingen uit de onderwereldboeken **2021**

In de loop van het Nieuwe Rijk verschijnen in de onderwereldboeken steeds meer cryptografische afbeeldingen, waarin het mysterie van de regeneratie van licht zeer compact wordt uitgebeeld. Een van de beroemdste is het slotbeeld van het *Poortenboek*, waarin de zonneboot uit het oerwater omhoog wordt getild en door de hemelgodin Noet in ontvangst wordt genomen. In de loop van het Nieuwe Rijk komen er in het steeds verder uitdijende corpus aan

onderwereldboeken nieuwe, ingenieuze afbeeldingen bij. In deze lezing wordt dieper ingegaan op de ideeën en de bijbehorende cryptografische afbeeldingen over de regeneratie van het licht in de aarddiepte, waarbij de nadruk ligt op de originele en goed doordachte wijze waarop de schrijvers van de onderwereldboeken belangrijke kosmische gebeurtenissen in een heel eigen religieuze beeldtaal weten weer te geven.

4. Schuiven met dozen, of hoe de dood het mens-zijn reorganiseert

2022

De Egyptenaren stellen zich de geestelijke mens heel anders voor dan wij en dat heeft belangrijke gevolgen de manier waarop ze denken over de dood. Waarschijnlijk stellen ze zich de dode voor als stoffelijk, als een mens zoals deze op aarde heeft geleefd en niet zo zeer als een astrale ziel of een geest. In plaats daarvan geloven ze in verschillende transformaties waarin de mens voortleeft. Na de dood is de mens nog steeds afhankelijk van zijn lichaam en in een transformatieproces ontstaat een pluraliteit aan innerlijke en uiterlijke krachten en vermogens. Met al die verschillende entiteiten kan de mens na de dood alle delen van de kosmos bereiken en overal komen. Eigenlijk hebben ze geen homogeen beeld van de dode, zoals bijvoorbeeld een geest die na het overlijden het lichaam verlaat en opstijgt naar onbekende oorden. Het is eerder een opstelsom van waarnemingen en ervaringen waar ze vervolgens over nadenken en die een plaats krijgen in het dodengeloof. In deze lezing wordt ingegaan op die pluraliteit aan entiteiten en waarvan de Ka en de Ba het bekendste zijn en vervolgens wat dat betekent voor het Oudegyptisch denken over de dood.

Drs. Janny Roos – Germaniste en egyptologe

1. De Memnonkolossen door de eeuwen heen

2022

Iedere toerist die in Luxor de Nijl oversteeft om de monumenten uit het oude Egypte te bekijken, komt langs de Memnonkolossen: de indrukwekkende beelden die oorspronkelijk deel uitmaakten van de tempel van farao Amenhotep III. Er is veel te vertellen over de Memnonkolossen. Over het gesteente waarvan ze zijn gemaakt en de herkomst daarvan, over het transport van de enorme steenblokken en over de teksten die op de beelden zijn aangebracht. Maar ook over het eigen leven dat de beelden gingen leiden, toen zij eenzaam in het landschap achterbleven, nadat de tempel door aardbevingen was verwoest en het terrein als steengroeve werd gebruikt. In de lezing zal ook aandacht besteed worden aan het toerisme in de oudheid, de tempel van Amenhotep III en de recente archeologische opgravingen op het terrein achter de Memnonkolossen.

Jonny Russell MA – PhD-researcher, department of Egyptology, Leiden University

1. What is Egyptian medicine, anyway?

2021

For the ancient cultures which produced written documentation on healing practices, medical historians regard 'the big three' as the main contributors. These are – dating roughly between the fifth century BCE to the second century CE – Graeco-Roman sources (such as the pre-Socratics, Hippocrates, and Galen), ancient Chinese texts (the Mawangdui silk-texts and the Huangdi

Neijing), and the early Indian Ayurvedic material (such as the Charaka Samhita). But how do the earlier Egyptian and Mesopotamian medical texts fit into this historical narrative?

Using written documentation from ancient Egypt studied for the NWO-funded PhD project at Leiden University, now coming to a close (titled: Ancient Egyptian Perspectives of the Inner Body and Healing: a Historical Contextualisation of Ideas and Practices), this lecture will explore three things. Firstly, who were the individuals involved in healing? Secondly, how did the Egyptians view the body, and the illnesses which were believed to arise within? And finally, how were treatment strategies developed, used, and modified over a period of two thousand years?

Prof. dr. Bert van der Spek – Emeritus hoogleraar Oude geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam

1. Burgerrecht in Athene en Judea in de vijfde en vierde eeuw v. Chr. 2020

In 451 v. Chr. werd in Athene op voorstel van Pericles de wet aangenomen dat alleen die kinderen het volledig burgerrecht kregen die geboren waren uit ouders die beiden Atheners waren (Aristoteles, *Athenaiōn Politeia*, 26.3; zie ook: Demosthenes, *Tegen Neaira* 59.16 en 52). In ongeveer dezelfde tijd werden in Jeruzalem wetten ingevoerd die huwelijken verboden tussen Judeeërs en niet-Judeeërs. Dat gebeurde toen Nehemia door de Perzische koning Artaxerxes I (reg. 465–424) was aangesteld als gouverneur over Juda (445/4–433/2 v. Chr. + een nog latere periode) [zie Nehemia 13] en schrijver en priester Ezra door de Perzen naar Jeruzalem was gezonden, in het zevende jaar van een Artaxerxes, mogelijk Artaxerxes I (= 458), maar waarschijnlijker Artaxerxes II (= 398) [Ezra 10]. Is dit toevallig? Heeft het iets met Perzische politiek te maken? Hadden Juda en Athene vergelijkbare redenen de burgerrechtcriteria aan te scherpen? Redenen genoeg om wat te speculeren.

2. Alexander de Grote in Babylonisch perspectief 2021

Alexander de Grote trok eind oktober 331 v.Chr. de grote stad Babylon binnen nadat hij op 1 oktober de laatste koning van het Perzische rijk, Darius III, definitief had verslagen bij Gaugamela in Noord-Irak. Babylon was op dat moment één van de grootste steden van de wereld, de grote stad die Nebukadnessar gebouwd had. Alexander bleef er 40 dagen voordat hij zijn tocht voortzette. Een kleine acht jaar later keerde hij er terug en stierf. Alexander wilde van Babylon zijn residentie maken. Er kwam weinig van terecht. Na enkele weken in Babylon werd Alexander ziek en stierf hij op 11 juni 323 v.Chr. Onze kennis over Alexander de Grote berust hoofdzakelijk op Griekse en Latijnse geschiedwerken die honderden jaren na de dood van Alexander de Grote zijn opgeschreven. We hebben echter ook enkele Babylonische teksten in spijkerschrift over Alexander uit de tijd zelf. Daaronder vallen kronieken, astronomische dagboeken (met daarin historische notities), een 'profetische' tekst over de komst van de Grieken (vergelijkbaar met de voorspellingen in het Bijbelboek Daniël 11) en administratieve teksten. Astronomische dagboeken vertellen ons over de slag bij Gaugamela, Alexanders intocht en zijn dood. In de lezing worden de teksten besproken en krijgt u een indruk van de stad. Met PowerPoint.

3. Geweld en recht: Griekse wereld, de Bijbel en Mesopotamië. 2021

Conflicten worden in de geschiedenis van mens (en dier) vaak opgelost met geweld. Dat kan zijn in oorlogen tussen staten, maar ook door wraakacties van individuen. Een manier om het private geweld enigszins in te dammen is het geaccepteerd krijgen van rechtsregels. De regel 'Oog om

oog' (bekend uit de Bijbel en de Codex Hammurabi) is een voorbeeld. Het invoeren van boetes in plaats van persoonlijke wraak is een ander voorbeeld. In de wereld van staten kan geweld ingedamd worden door verdragen. We kijken naar parallellen en verschillen in de wereld van de landen rond de oostelijke Middellandse Zee.

4. **Cyrus en de muren van Babylon**

2021

De muren van Babylon horen (naast de Hangende Tuin) tot de zeven wereldwonderen van de Oudheid. Over die muren is ook heel wat geschreven, zowel door Griekse auteurs als door Babylonische koningen. En de muren zijn opgegraven. Wat weten we van die muren? De muren spelen een rol in de Babylonische, Bijbelse en Griekse verhalen over de verovering van Babylon door de Perzische veroveraar Cyrus (Oktober 539 v. Chr.). Maar de verschillen zijn nogal groot.

5. **Wat te doen als je koning een buitenlander is?**

2022

Koningschap was een belangrijk thema in de wereld van het oude Nabije Oosten. Volgens de Mesopotamische traditie was het koningschap in de oertijd uit de hemel op aarde neergedaald. Krachtige koningen waren belangrijk voor het zelfbeeld en de religie van volken en staten. De Babyloniërs waren trots op Hammurabi en Nebukadnessar, voor Israël en Juda was David de ideale koning. Maar wat te doen als je geen eigen koning meer hebt? Juda verloor het inheemse koningschap in 587 toen Nebukadnessar II Jeruzalem veroverde en de koning in ballingschap wegvoerde. Sindsdien heersten er Babylonische, Perzische en Macedonische koningen. In 539 onderging Babylon hetzelfde lot. Cyrus de Pers veroverde Babylon en in 331 v. Chr. werd Alexander er de baas. Dit was pijnlijk en dit feit had groot gevolg voor de religieuze opvattingen en het denken over koningen en priesters. De veranderde omstandigheden hebben de basis gelegd voor het latere jodendom en christendom.

6. **De koningsideologie van Alexander de Grote**

2022

De Macedonische koning Alexander de Grote veroverde rond 330 v. Chr. het gehele Perzische rijk en sindsdien heerste hij van Griekenland tot Pakistan. Om koninklijk gezag te handhaven is een sterke en aanvaardbare ideologie nodig. Hoe moest Alexander zich presenteren als legitieme koning? Hij was Macedoniër, was toch ook bewonderaar van de Griekse cultuur (Homerus lag bij zijn kussen en Grieks was de commandotaal in het leger) en in Azië liet hij zich uitroepen tot koning van Azië. Hoe kon hij al die rollen verenigen? Hoe moest hij zich verhouden tot het Perzische koningschap?

7. **Economische voorspoed en stagnatie**

2022

Geschiedenis gaat vaak over sterke en rijke staten, zoals Babylonië, Egypte, Klassiek Athene, Rome. Wat bepaalt nu of een staat sterk is? Is het geografie, staatsinrichting, klimaat, toeval? Er zijn natuurlijk grote verschillen: de irrigatielandbouw in Mesopotamië en Egypte, regenlandbouw in de Levant, Griekenland en Europa; vlak land of bergachtig land; democratie of koningschap. Wat leidt nu tot voorspoed en wat tot stagnatie? Ook voor vandaag een belangrijke vraag.

8. **'De muren van Babylon zullen vallen' (Jeremia 51: 44)**

2022

De muren van Babylon horen tot de zgn. Zeven Wereldwonderen. Waarom spraken juist die zo tot de verbeelding? We hebben vrij veel informatie over die muren: uit de archeologie, spijkschriftteksten, Griekse auteurs en de Bijbel. Wat was de waarde bij de verdediging? Is de profetie van Jeremia uitgekomen? Wat was ervan over in de tijd van Alexander de Grote (330 v. Chr.), in de tijd dat de lijst van Zeven Wereldwonderen (ca. 140 v. Chr.) werd samengesteld? We kijken naar de opgravingsverslagen, de bouwactiviteiten van Nebukadnezar, de intochten van Babylon door Cyrus en Alexander.

9. **‘Die maand hoorde ik het volgende’: Babylonische chronografische teksten uit de Hellenistische periode** 2022

Spreker dezes werkt (samen met Irving Finkel, Reinhard Pirngruber, Joost Huijs en Kathryn Stevens) al meer dan twintig jaar aan de uitgave van alle kronieken en historische secties van de Astronomische Dagboeken uit Babylon. Babylonische geleerden hielden korte historische verslagen bij over de activiteiten van koningen, oorlogen, lokale gebeurtenissen, zowel in aparte teksten (kronieken) als als onderdeel van astronomische dagboeken, waarin zij ook dagelijks de stand van de sterrenhemel noteerden. De schrijvers komen echt dichtbij door de persoonlijke noot: ‘Die maand hoorde ik het volgende’ of (bij de astronomische waarnemingen): ‘Ik kon niets waarnemen, want het was bewolkt’. Wat zijn het eigenlijk voor teksten, waartoe dienden zij? Wat komt er kijken bij de uitgave van zulke teksten? Dit n.a.v. R.J. van der Spek, Irving Finkel, Reinhard Pirngruber, with the assistance of Joost Huijs, ed. by Kathryn Stevens, *Babylonian Chronographic Texts from the Hellenistic Period* (Writings from the Ancient World; Atlanta: Society of Biblical Literature, [in druk]).

Dr. Nico Staring – Egyptoloog en archeoloog, Chargé de recherches F.R.S.-FNRS, Université de Liège

1. **Het graf van Ry in context: Toetanchamon’s troepencommandant in context** 2019

Deze lezing presenteert de resultaten van onderzoek in het graf van Ry, een hoge legerofficier uit de tijd van Toetanchamon (Nieuwe Rijk, laat-18e dynastie). De grafstructuur werd tussen 2013 en 2015 volledig opgegraven door de Leids-Turijnse archeologische missie in Sakkara, het uitgestrekte grafveld ten westen van Memphis nabij Caïro. Al snel bleek dat het graf al bijna 200 jaar eerder was ontdekt. Vroeg-19e-eeuwse opgravers (verzamelaars en handelaars in antiquiteiten) hadden de grafkapel grotendeels ontdaan van de beschreven en gedecoreerde stenen elementen. Die grafelementen zijn in de tussentijd wereldwijd verspreid geraakt over private en publieke collecties. In Sakkara lieten onze voorgangers niet veel meer achter dan het tichelstenen ‘skelet’ van het graf.

De spreker slaagde er recent in om —met de weinige overgebleven aanwijzingen in het graf— de ontbrekende reliëfblokken op te sporen in museumcollecties in o.a. Berlijn en New York. Met de identificatie van de grafeigenaar komen we ook meer te weten over de biografie van het grafveld. In deze lezing behandelt hij de (vroeg-)moderne opgravingsgeschiedenis van het graf en de (virtuele) reconstructie van de bovengrondse kapel. Ook wordt het graf in een bredere sociale, artistieke en ruimtelijke context geplaatst, om bijvoorbeeld meer te weten te komen over de opdrachtgevers en makers van monumentale privégraven in de post-Amarnaperiode in Memphis.

2. **Grafbouw in Egypte tijdens het Nieuwe Rijk: Een studie naar de relatie tussen grafeigenaars en kunstenaars** 2022

Deze lezing behandelt de eerste resultaten van lopend onderzoek naar de relatie tussen de private opdrachtgevers voor de bouw van monumentale grafstructuren en de kunstenaars die verantwoordelijk waren voor het vervaardigen van de reliëfdecoratie. Om die relatie te bestuderen, wordt gekeken naar het onderliggende patronagesysteem dat ten grondslag lag aan de vele monumentale en rijkelijk gedecoreerde grafstructuren in de Memphitische begraafplaats van Sakkara tijdens het Nieuwe Rijk (ca. 1539-1078 v.Chr). Zo blijkt bijvoorbeeld dat de opdrachtgevers

(de grafeigenaars) en de kunstenaars een professionele relatie tot elkaar hadden, waarbij laatstgenoemden als ondergeschikten werkten voor de bestuurders van religieuze en civiele instellingen. Met andere woorden: arbeid (evenals materiële middelen) vloeide naar de private bouwwerkzaamheden van die bestuurders. Hoe zat dat precies? Is hier sprake van een vorm van Oud-egyptische corruptie, of moeten we deze gang van zaken anders zien?

Prof. dr. Harry Stroomer – Bijzonder hoogleraar emeritus Berberse en Zuidsemitische talen, Universiteit Leiden

1. Taalkundige verscheidenheid in het Midden-Oosten en Noord-Afrika

2022

Wist U dat er in Jemen en Oman, naast het Jemenitisch en Omani Arabisch, ook andere Semitische talen worden gesproken?

Wist U dat het huidige Marokko waarschijnlijk voor 50% Berbertalig is?

Wist U dat de Canarische eilanden van oorsprong Berbertalig waren?

We horen vaak spreken van "de Arabische wereld", een benaming die een taalkundige eenheid suggereert. Dat blijkt niet te kloppen met de feiten. Drieëntwintig van de zesentwintig 'Arabische landen' hebben grotere of kleinere niet-Arabische taalgebieden in zich. Onderzoek van de laatste twintig-dertig jaar heeft duidelijk gemaakt dat de taalkundige verscheidenheid in wat we de Arabische wereld noemen vroeger groot was en nog steeds is. Dat is wat we in deze lezing nader zullen bekijken.

De lezing heeft twee delen:

het eerste deel richt zich op (recente ontwikkelingen in de studie van) talen op het Arabische Schiereiland voor en na de komst van de Islam,

het tweede deel richt zich op (recente ontwikkelingen in de studie van) talen in Noord-Afrika, voor en na opkomst van de islam.

Dr. Rolf Strootman – Docent-onderzoeker Oude geschiedenis, Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Universiteit Utrecht

1. Purper, een kleurstof kostbaarder dan goud

2021

In de Oudheid was de verfstof purper kostbaarder dan goud. Dat had te maken met de ingewikkelde productie ervan, maar ook met het feit dat purpergeverfde textiel geassocieerd werd met het koningschap en, vooral in Griekenland en Judea, met religieuze eredienst. De kostbaarste variant, die mogelijk violetblauw of juist dieprood van kleur was (we weten dat niet precies), werd ontwikkeld in de stad Tyrus en stond bekend als 'koninklijk purper'. Het verven met deze dure kleurstof was een pan-Mediterraan verschijnsel.

Purper werd gewonnen uit schelpdieren van de *murex*-soort, een vleesetende roofslak die van de zeebodem werd opgedoken en vervolgens ontschelpd en in een ingewikkeld en langdurig proces ingekookt om er kleurstof aan te onttrekken. Voor een enkele druppel purper waren honderden van deze schelpdieren nodig; bergen van weggeworpen schelpresten langs de kust van Libanon – het voornaamste centrum van de purperproductie in de Oudheid was, de naam zegt het eigenlijk al, Phoenicië – getuigen daar nu nog van. Vanwege de kwalijke geuren en dampen

moet de purperindustrie een zeer ongezonde aangelegenheid zijn geweest; ook kleding gekleurd met deze verfstof zal flink gestonken hebben.

In deze lezing gaan we in op de manier waarop purper geproduceerd werd – op basis van antieke beschrijvingen van het productieproces in het werk van onder anderen Plinius, en moderne pogingen dat productieproces in het laboratorium na te bootsen. Hoe kreeg men de schelpen aan de oppervlakte? Hoe werkte het proces van koken? Welke kleurvarianten bestonden er en hoe werden die verkregen? En wat is de achtergrond van de monarchale en religieuze connotaties die purper al in het tweede millennium v.C. lijkt te hebben gehad?

2. Het Bijbelboek Daniel en de strijd tegen de Seleuciden

2021

Het boek Daniel is berucht en beroemd. Beroemd omdat Daniel het belangrijkste apocalyptische geschrift is in het antieke Judaïsme, berucht omdat het boek is samengesteld uit verschillende oudere en nieuwe teksten vol vreemde visioenen die vaak moeilijk te duiden zijn. De meeste verhalen zijn gesitueerd aan het hof van koning Nebukadnezar van Babylon, die regeerde in de vroege zesde eeuw v.C. Tot de bekendste verhalen behoren de goddelijke toekomstvoorspellingen die als visioenen aan de profeet Daniel gedaan worden, of gedroomd worden door Nebukadnezar (en dan door Daniel worden uitgelegd). De voorspellingen zijn zelfs met de uitleg van de profeet Daniel erbij moeilijk te begrijpen – tot je doorkrijgt dat ze allemaal betrekking hebben op een heel specifieke periode in de Joodse geschiedenis: de eerste helft van de tweede eeuw v.C. toen er in Judea een opstand woedde tegen de Seleuciden, de Macedonische dynastie die na Alexander de Grote over het Midden-Oosten heerste. De meeste Bijbelonderzoekers gaan er dan ook van uit dat het boek Daniel in die laatste periode tot stand kwam.

In deze lezing gaan we eens beter kijken naar de voorspellingen, visionaire beelden en vreemde gebeurtenissen in Daniel in het licht van die latere gebeurtenissen: de Kolos op Lemen Voeten, de waanzin van koning Nebukadnezar, het visioen van het vierkoppige beest dat uit het water oprijst, en het Teken aan de Wand. Ook andere *'highlights'* zoals de jongemannen in de vurige oven en Daniel in de leeuwenkuil zullen de revue passeren. We zullen zien dat er een zéér nauwe relatie bestaat tussen de twee allerergste slechte vorsten in de Joodse traditie: de Babylonische koning Nebukadnezar, die in de zesde eeuw v.C. Jeruzalem verwoestte en een deel van de bevolking in ballingschap wegvoerde, en de Seleucidische koning Antiochos IV Epiphanes, die in de tweede eeuw v.C. met decreten en geweld de Joodse religie verbood en bestreed.

3. De Isis-cultus in de Hellenistisch-Romeinse tijd"

2021

We kennen Isis vooral als de oud-Egyptische vruchtbaarheidsgodin, de zuster-echtgenote van Osiris en moeder van Horus, wier cultus nauw verwant is aan die van Hathor, de Opper-Egyptische godin met de koehoorns. In de Hellenistische periode sloeg Isis aan het reizen. Zij werd een 'internationale' godin, die in het gehele Middellandse Zeegebied vereerd werd, ook door de Grieken en de Romeinen. Hoewel deze Isis in de oudere literatuur als 'gehelleniseerd' geldt, behield zij veel van haar Egyptische kenmerken – die werden juist sterker aangezet naarmate haar cultus zich verder verspreidde, bijvoorbeeld naar Rome en Pompeji waar zich belangrijke tempels van haar bevonden. Hoe Grieks zij er soms ook ging uitzien, altijd droeg zij een kruikje Nijlwater bij zich, alsmede een traditioneel sistrum.

Maar in een belangrijk opzicht veranderde Isis wezenlijk van karakter: zij werd voorgesteld als een veel machtiger godin dan zij in Egypte geweest was. In deze voordracht lezen en bespreken we een aantal Griekstalige aretologieën waarin Isis geprezen wordt als de schepper van de wereld en de cultuur, en als een godin die machtiger is dan het Lot en de Dood kan overwinnen. Daar konden zelfs goden als Zeus of Jupiter niet aan tippen. Van een cultus voor de gemeenschap werd de Isis-verering in de derde eeuw v.C. een mysteriecultus waarbinnen individuele

aanbidders een persoonlijk band opbouwden met deze almachtige godheid die in staat was iemands lot ten goede te veranderen.

4. Het Alexandermozaïek uit Pompeji”

2021

In deze lezing wordt ingegaan op het beroemde Alexandermozaïek uit het Huis van de Faun in Pompeji. Het werk werd rond 100 v.C. gemaakt en bevindt zich nu in het Archeologisch museum van Napels. Dit unieke kunstwerk, vrijwel zeker een kopie van een schilderij dat kort na de dood van Alexander de Grote in Macedonië werd gemaakt, verbeeldt de overwinning van Alexander op het Perzische leger van Darius III. Het is een rijke propagandistische afbeelding die welhaast uit de voegen barst van de ideologische boodschappen, met name opvattingen over de confrontatie tussen ‘Oost’ en ‘West’ die nog altijd doorwerken in ons beeld van de ‘Oriënt’. In deze voordracht gaan we het schilderij ‘lezen’. We ontleden, mede aan de hand van geschreven bronnen, de boodschappen die het bekendste mozaïek uit de Grieks-Romeinse wereld uitdraagt over koningschap, het recht van de overwinnaar en de gunst van de goden. We zullen zien dat in deze door en door Griekse afbeelding meer Nabij Oosterse, zelfs Perzische invloeden zijn verwerkt dan je zou verwachten.

5. Seleukos de Overwinnaar, opvolger van Alexander

2021

Na de dood van Alexander de Grote brak een hevige strijd los onder zijn generaals. Toen de stofwolken weer waren opgetrokken, bleek een van hen, Seleukos Nikator (‘de Overwinnaar’) het grootste deel van Alexanders rijk in handen te hebben gekregen. Deze Seleukos, die op de grondvesten van het Perzische Rijk het Seleucidische Rijk vestigde, genoot in de Oudheid tenminste even groot prestige als Alexander zelf, getuige de vele mythische verhalen die later over hem verteld werden, en het feit dat tot in de Romeinse keizertijd mensen er prat op gingen van hem af te stammen.

Tegenwoordig is Seleukos zo goed als vergeten. Zijn boeiende geschiedenis heeft de canon van de geschiedenis niet gehaald – misschien omdat het wereldrijk dat hij stichtte in de ogen van latere Europeanen te ‘oosters’, te weinig Grieks was. Dat is onterecht, en ook jammer, zeker nu we steeds meer aandacht krijgen voor de culturele verwevenheid van de Griekse wereld met het oude Midden-Oosten. Wie was Seleukos, de ‘Opvolger’ die een Perzische prinses huwde en wiens nazaten 150 jaar lang over het Midden-Oosten en Iran zouden heersen?

6. Munten van Alexander en zijn opvolgers

2021

De munten die Alexander de Grote en zijn opvolgers lieten slaan zien er op het eerste gezicht erg Grieks uit. Ze tonen Griekse goden en helden als Zeus, Herakles en Apollo. De teksten op deze munten zijn in het Grieks en het gewicht is gebaseerd op de Attische standaard. Dat heeft historici altijd verbaasd. Is het niet heel erg onverstandig om zo nadrukkelijk een Griekse identiteit uit te dragen als je net een rijk veroverd hebt waarin de meeste inwoners helemaal geen Grieken zijn, maar Syriërs, Feniciërs, Babyloniërs, Iraniërs, *et cetera*? Dat is toch vragen om moeilijkheden?

Bij nadere inspectie lijkt het toch zo zwartwit niet te zijn. Er blijken in de iconografie allerlei signalen te worden gegeven aan de niet-Griekse onderdanen. Want is dat nou Zeus die we daar getrouwd zien zitten, of Baäl? En die naakte kerel met pijl en boog, is dat nou Apollo of is dat de Perzische god Mithra? Of allebei tegelijk misschien, en nog een derde god bovendien?

In deze voordracht bepreken we enkele kenmerkende munten van Alexander en zijn opvolgers, met name de Seleukiden. We ‘lezen’ de uiteenlopende religieus-politieke boodschappen op deze prachtige zilveren tetradrachmen, en we volgen we enkele belangrijke ontwikkelingen in de muntslag van de Hellenistische rijken.

7. De nadagen van Babylon: de geschiedenis van de stad in de Hellenistische periode **2021**

Lange tijd was Babylon de machtigste stad en het voornaamste cultuurcentrum in het oude Nabije Oosten. Maar soms lijkt het alsof aan die bloei een abrupt einde kwam toen Alexander de Grote de stad in 331 v.C. veroverde. Niets is minder waar. Het grote prestige van Babylon bleef ook in de eeuwen daarna onverminderd voortbestaan, eerst onder de Macedonische dynastie der Seleukiden en daarna onder de Parthische Arsakiden.

Over deze latere geschiedenis zijn we erg goed geïnformeerd dankzij Babylonische kronieken, de zogeheten Astronomische Dagboeken, het werk van Griekse geschiedschrijvers en niet in de laatste plaats ook Berossos, een Babylonische priester en intellectueel die voor koning Antiochos I een Griekstalig boek schreef over de Babylonische geschiedenis en cultuur, de *Babyloniaca*. Met name in de derde eeuw v.C. bloeiden in Babylon de literatuur, de astronomie en de religie. Die bloei kwam deels vanwege het grote belang van Babylon binnen het rijk van de Seleukiden, die de stad meerdere malen bezochten en als echte Babylonische vorsten een hoofdrol speelden in het belangrijke nieuwjaarsfestival Akītu.

8. De Slangenzuil in Istanbul **2021**

In het hart van Istanbul, precies in het midden van de voormalige hippodroom, staat het droevige restant van een opmerkelijk, 2500 jaar oud monument: de Slangenzuil. Dit klassieke monument kent een opmerkelijke continuïteit als sacraal object en vond een plaats in christelijk, joods en islamitisch volksgeloof. Het oorspronkelijke monument, een gouden driehoet gedragen door een driekoppige bronzen slang, was een wij-geschenk van de Grieken aan Apollo na hun overwinning op de Perzen bij Plataia (de namen van 31 poleis die bij Plataiai streden zijn nog altijd onderaan de zuil zichtbaar). Constantijn de Grote bracht het monument (de driehoet was toen al verdwenen) naar Constantinopel om zijn nieuwe hoofdstad te markeren als centrum van de wereld. Versierde sacrale en magische betekenissen zijn in de loop der eeuwen aan de zuil toegekend door christenen, moslims en joden. In het bijzonder gold de Slangenzuil als talisman die de stad beschermde tegen giftige slangen. Ook deden allerlei volksverhalen de ronde over de zuil, met name in de Osmaanse periode. Rond 1700 vielen de drie koppen eraf; slechts een ervan is tot dusverre teruggevonden.

9. Cleopatra, beeld en werkelijkheid van de laatste koningin van Egypte **2022**

Cleopatra VII Philopator Nea Isis (regeerde 51–30 v.C.), de laatste vorstin van de Ptolemaeïsche dynastie, is nog altijd een omstreden figuur. Het traditionele beeld van een oosterse verleidster is inmiddels wel gecorrigeerd, al wordt dat beeld nog volop bestudeerd vanuit het perspectief van de receptiegeschiedenis. Wat tegenwoordig vooral ter discussie staat, is haar identiteit: was Cleopatra nu een Egyptische, Grieks-Macedonische of Afrikaanse koningin? In de Verenigde Staten is zelfs recentelijk een discussie ontstaan over haar huidskleur. En wat is nu precies haar historische betekenis?

In deze lezing bespreken we niet alleen de sensationele anekdotes die nog steeds het populaire beeld bepalen, maar ook gaan in op de vraag wie Cleopatra in werkelijkheid was, en wat haar rol was in de wereldgeschiedenis. Die rol was niet gering, zoals we zullen zien: Cleopatra was meer dan de speelbal van Romeinse krijgsheren of ‘alleen maar’ een heerseres die haar land behoeden wilde voor het Romeinse imperialisme.

Prof. dr. Herman Teule – Emeritus hoogleraar Oosters christendom KU Leuven en Radboud Universiteit Nijmegen; oud-directeur Instituut voor Oosters Christendom Nijmegen

1. De Assyrische Kerk van het Oosten

2022

Het doet wat vreemd aan de naam ‘Assyrisch’, normaal gezien geassocieerd met een pre-christelijke tirannieke dynastie uit Mesopotamië, terug te vinden als aanduiding voor een christelijke kerkgemeenschap. Deze Assyrische Kerk bestaat nu nog maar uit enkele honderdduizenden gelovigen, gevestigd in Irak en Syrië, maar vooral in de diaspora. Ze heeft echter een groots verleden gekend. De leiders waren de geprivilegieerde gesprekspartners van de islamitische kaliefen, ze vestigden bisdommen tot in Zuid-India, Afghanistan en China toe. Langs de Zijderoute zijn nog tal van (archeologische) sporen te vinden. Deze lezing gaat in op de boeiende geschiedenis van deze gemeenschap, met aandacht voor hun dogmatische (zijn deze christenen “nestorianen”?) en etnische (Syrisch, Assyrisch?) eigenheid.

2. Een nestoriaanse monnik uit Beijing op bezoek in Parijs”

2022

Deze lezing vertelt het verhaal van de nestoriaanse monnik Rabban Sawma die tegen het eind van de 13de eeuw in opdracht van de Mongoolse heerser Arghun een bezoek bracht aan Europa om te onderzoeken of een Europees-Mongoolse alliantie mogelijk was om hem in staat te stellen Syrië en Palestina te veroveren. Het verslag van deze reis, opgeschreven in het Perzisch, maar alleen bewaard in een Syrische vertaling, geeft een inkijk in de situatie van de christenen in het Midden-Oosten in de periode na de verwoesting van Bagdad (1258), een periode van nieuwe allianties en een herdenken van traditionele kerkelijke patronen.

Prof. dr. Caroline Waerzeggers – Hoogleraar Assyriologie, Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Leiden

1. De bibliotheek van Assurbanipal in context

2022

Assurbanipal, koning van Assyrië (midden zevende eeuw v. Chr.), was de eerste maar zeker niet laatste vorst uit de geschiedenis die opdracht gaf om alle kennis op één plek samen te brengen. De beroemde bibliotheek van Ninive is één van de meest opzienbarende ontdekkingen uit Mesopotamië. Maar waar kwam Assurbanipals verzamelzucht vandaan? Hoe zag zijn ‘bibliotheek’ eruit? En wat wou hij met dit project bereiken? Om de bibliotheek van Ninive goed te begrijpen zal ik kijken naar de totstandkoming van deze legendarische collectie onder Assurbanipal, maar ook nagaan hoe deze koninklijke bibliotheek past in de bredere cultuur van verzamelen en archiveren in het Nabije Oosten.